

Маријана
ЈОВЕЛИЋ
историичар
Војни музеј у Београду

УДК: 355.14:391(497.11)"1804/1941"

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ЗНАЧАЈА ПОЛИТИЧКОГ ФАКТОРА У РАЗВОЈУ ВОЈНЕ УНИФОРМЕ У СРБИЈИ ОД ПРВОГ СРПСКОГ УСТАНКА ДО ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

АПСТРАКТ: *Спољнополитички и унутрашњеполитички фактори умножени су утицали на развијак војне униформе у Србији кроз целу историју њеног постојања. Велике рекреативне на политичкој сцени најчешће су утицале на дешавања на пољу једнообразној војној одела. Униформа је најчешће требало да направи учвршћивање политичких веза са одређеном државом и народом, усвајање земље на виши политички рани, као и асимилације владара да доласком на престо постојеће облике одевања замене формама које су представљале типичну одлику одређене династије. Често је и рачуно збивање допринело увођењу промена у униформи, али и често лична амбиција и жеља владара да официјерски кор веже ближе себи усвајањем нарочитој војној одела.*

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Спољна политика, унутрашња политика, униформа, пројекти, промена, развијак, утицаји*

Војна униформа српске војске за време Првог српског устанка позната је, између осталог, и захваљујући извештајима аустријских и француских повереника. После победа 1806. године дошло је, у извесном погледу, до стабилизације политичке ситуације у земљи, па су се стекли услови за формирање чвршће организоване и дисциплиноване војске која је пратила узор савремених српских војски. Ту се највише мисли на аустријске и руске узор. Руски официјер Илија Беј Новокрешчени организовао је пешадијски батаљон регулаци међу којима су официјери, тобџије, добошари и сигналисти носили руску униформу. Пешаци регулаци су имали униформу која је следила народни крој, а на глави су носили црне клобуке са тробојном ружицом. Силуета регулаци пратила је и обрасце одела Наполеонове војске.¹

Европеизација војне униформе у Србији почела је да узима маха још од прве владавине кнеза Милоша Обреновића. Он је униформу

базирао нарочито на руској традицији, па су, за разлику од зелене боје мундира пешадије, војници Књајеско-гвардијског коњичког ескадрона имали униформу од плаве чохе.² Униформа пољских и статских официјера регулисана је *Указом* из 1837. који је донет после Сретењске скупштине 1835. године, када је Србија добила нову војну организацију. Наиме, све нахијске и кнежинске старешине постављене су за официјере. То значи да се број официјера знатно повећао, али је њихова униформа била другачија од униформе официјера регуларне војске. Дакле, политички фактор је опет одиграо битну улогу.³ Ипак, кнез, његова породица и сарадници носили су скупопена источњачка одела која су производиле терзије, абације, ћурчије, све до тридесетих година 19. века.⁴ Спољнополитичка оријентација кнеза Михаила Обреновића према Русији огледала се у појавном облику та-

¹ Павле Васић, *Српска ношња за време Првог устанка*, Историјски гласник, бр. 1-2, Београд, 1954, 166.

² Душан Бабац, Чедомир Васић, *Гарда у Србији 1829-1945*, Београд, 2009, 105.

³ Павле Васић, *Униформе српске војске 1808-1918*, Београд, 1980, 26.

⁴ Десанка Николић, *Шта нам јржујају писани извори о јроизводњи униформе у Србији 30-ињх година 19. века*, Весник Војног музеја, бр. 18, Београд, 1972, 135.

дашњег војног одела које је следило руске узор. Промене у униформи настале су угледањем на најелитније јединице руске царске телесне гарде. Такође, парадни мундир код генерала био је украшен на крагни и зарукављу стилизованим храстовим лишћем по руском узору.⁵ Униформа коњаника је по општој форми била блиска руској униформи тога доба, али је у извесним детаљима (нпр. у украшавању мундира испускама око крагне) следила узор виртембершке војске.⁶

За време владавине уставобранитеља, донето је ново *Устџројеније ѓарнизониџ војинсџива* којим се Србија приближила широј палети европских одевних стандарда у складу са политиком нових власти да се нађе шири ослонац на међународној политичкој сцени. Наиме, руски утицај је и даље био присутан, оличен у шлемовима са шиљцима. То се десило у доба размах романтизма, тако да је шлем, тзв. *rikshaube*, заузимао значајно место у оделу свих европских војски изузев француске, белгијске и холандске. Порекло овог интересантног оглаваља можемо потражити у романтичарском одушевљењу пруског краља Фридриха IV за ритерство и средњи век.⁷

Са другим доласком кнеза Милоша и Михаила Обреновића на власт, донето је ново *Устџројеније ѓарнизониџ војинсџива* 1861. године, када је уведен нови мундир на два реда дугмади. Иако је тадашњи министар војске био Француз Иполит Монден, он није имао удела у променама изгледа униформи. Аустрија је овакву врсту мундира установила већ 1849. године, а Русија тек после Кримског рата. Основна боја мундира била је зелена.⁸

Иако је зелена боја имала дугу традицију (први пут уведена 1808. и 1826. године по угледа на Русе), овим колоритом, који је нарочито

био раскошан код гардијске униформе, наглашавало се првенство династије Обреновић у односу на ривалску, претходну династију Карађорђевић. Као што је речено, лична жеља владара за престижним изгледом наглашена је у гардијској униформи која је била хусарског кроја, у складу са гардијским коњичким јединицама при европским дворovima и подсећала је на мађарску хусарску униформу. Та гардијска униформа је добрим делом пратила свечану кнежевску одежу сличну мађарским властелинским оделима која је представљала аутентичан српски национални и владарски костим. Она је давала нарочит печат кнезу приликом јавних наступа.⁹

Поновни долазак кнеза Михаила у Србију значио је и све већи ослонац на Народну војску која је била носилац будућег рата са Турцима. Такође, приближавање Народној војсци значило је приближавање владара народним и потенцијалним војничким масама.¹⁰ Године 1864. донет је *Пройис за одело Народне војске* којим је истакнута тадашња друштвено-културна клима у склопу евоцирања и гајења спомена на народну прошлост. То је владајућа династија прихватила као званичну политику.¹¹

Знатног удела у промени униформе и доношењу новог *Пройиса за одело војске* 1870. године имао је Миливоје Петровић Блазнавац, који је после 1848. године испојио значајну активност у организацији српске војске. Ново војно одело пратило је увођење бездимног барута, вишеметних пушака и модерног наоружања, те је постало знатно једноставније и практичније од војног одела базираног на парадном сјају колористичких и блештавих униформи.¹²

Наиме, у другој фази француско-пруског рата, француска пешадија је одбацила гломазне капе, тзв. чакове са перјаницом и црвене еполете, задржавши униформу у којој је 1914.

⁵ Група аутора, *Службено одело у Србији у 19. и 20. веку*, Београд, 2001, 66-67.

⁶ Павле Васић, *Прилоџ ироучавању униформе српске војске у 19. веку (1826-1858)*, Весник Војног музеја, бр. 4, Београд, 1957, 235.

⁷ *Истиџ*, 246-247.

⁸ Павле Васић, *Униформа српске војске за владавине Обреновића 1858-1882*, Весник Војног музеја, бр. 5/1, Београд, 1958, 125.

⁹ Душан Бабац, *Чедомир Васић, Гарда у Србији 1829-1945*, Београд, 2009, 109.

¹⁰ Душан Бабац, *Чедомир Васић, н.г.*, 22.

¹¹ Десанка Николић, *Како се облачила Народна војска у Србији у 19. веку*, Весник Војног музеја, бр. 17, Београд, 1971, 170.

¹² Павле Васић, *Униформе српске војске 1808-1918*, Београд, 1980, 52.

године ушла у Први светски рат.¹³ Динамичан политички живот одразио се на одевање војске које је карактерисао сплет различитих страних утицаја. Аустријски узор био је очигледан у појави плаве шајкашке капе која је прославила српског војника у српско-турским ратовима, а француски утицај је био неизоставан приликом увођења капе француског кроја, тзв. кепија у српску војску. Њеним искључењем из употребе умногоме је ишчезнуо период декоративности и живописности српске униформе у 19. веку.¹⁴

Блуза предвиђена *Пройисом* из 1870. године била је аустријског порекла и носили су је припадници експедиционог корпуса у Мексику. Она је била веома савремена и начинила је изглед војника модерним, не претрпевши знатније измене све до 1941. године.¹⁵ Углед који је кнез Милан након Берлинског конгреса остварио на домаћем и међународном плану, изазвао је и потребу за репрезентативнијим изгледом гардијских официра. *Указом* од 14/26. јуна 1880. године измењен је претходни пропис. Од 1878. године кнез Милан се често појављивао у гардијској униформи. То показује велик број фотографија и портрета на којима је истицао гардијску униформу као симбол ослобођене и независне Србије.¹⁶

Успостављањем Краљевине Србије српски владар је желео да избрише свако сећање на претходну униформу из ослободилачких ратова, па је донет *Пройис о новом војном оделу*. Прилежан рад краља Милана Обреновића на војној униформи није био само плод искрене заинтересованости владара за све што је било у вези са војском. Политички фактор се и овде значајно умешао. Пруски одевни обрасци су красили изглед нове униформе, а Пруска је била идеални узор и привлачан модел уједини-

тељским тежњама младе српске државе. Поред тога, приличан број наших питомца образовао се у Прусској. На крају, можда је и мрка боја (која се сматрала аустријском, будући да су је носили граничари и аустријска артиљерија) дотадашње униформе намерно замењена плавом која се сматрала народном.¹⁷

Реформом војске 1883. године предвиђена је њена нова формација, тј. укинут је дуализам на релацији стајаћа војска – Народна војска и створен је стални кадар првог, другог и трећег позива. Француски утицаји огледали су се у парадној капи гарде, шубари која се поприлично разликовала од дотадашњег калпака и подсећала на калпак француских ловаца и хусара са готово конусним обликом, прихваћеним и у румунској гарди. Краљеви ордонанс-официри који су били постављени из гарде, носили су беле шубаре.¹⁸ Утицај Пруске био је очигледан у парадном мундиру официра који је имао на крагни и нашивкама зарукавља златне, односно сребрне, тзв. гардијске ширите, тј. „ступчиће“, који су у Прусској, Русији и неким немачким државама означавали гардијске пукове.¹⁹ Генералске еполетушке у виду плетеница такође су представљале пруски узор. Знаци чинова били су обележени звездицама. Пуковник и капетан II класе имали су по три звездице, потпуковник и поручник по две, мајор и потпоручник по једну, а капетан прве класе по четири. Генерали нису имали звездице. Оне су биле златне и сребрне, четворокраке, пруског типа, супротне боји еполетушки.²⁰

После Тимочке буне и Српско-бугарског рата дошло је до истискивања ове декоративне униформе. Разлог томе је можда непопуларност војног одела које је било више симбол режима и краљевске власти, неголи везаности за народ. Постоји и могућност да је ова униформа својом маркантном појавом можда произвела неоправдани вишак самозадовољства

¹³ Павле Васић, *Униформа српске војске за владавине Обреновића 1858-1882*, Весник Војног музеја, бр. 5/1, Београд, 1958, 131.

¹⁴ Десанка Николић, *Капе француског кроја у српској војсци 19. века*, Весник Војног музеја, бр. 8-9, Београд, 1963, 213.

¹⁵ Група аутора, *Службено одело у Србији у 19. и 20. веку*, Београд, 2001, 81.

¹⁶ Душан Бабац, Чедомир Васић, *Гарда у Србији 1829-1945*, Београд, 2009, 116.

¹⁷ Павле Васић, *Униформе српске војске 1808-1918*, Београд, 1980, 61.

¹⁸ Група аутора, *Службено одело у Србији у 19. и 20. веку*, Београд, 2001, 89.

¹⁹ Група аутора, *н.г.*, 86.

²⁰ *Исто*, 86.

и потцењивања противника, те је после 1886. године била замењена практичнијим формама. Убрзо после увођења нове униформе *Указом* од 1882. године, избила је Тимочка буна у којој су се батаљони Народне војске борили против стајаће војске. То је утицало да униформа постане мрска народу, нарочито због тога што је по свом кроју подсећала на немачку униформу која је давала подршку српском народу неомиљеној Аустрији.²¹

Униформа је показивала извесно двојство утицаја, будући да су од 1886. године на одевној сцени једновремено егзистирале и капа француског кроја и шапка која је представљала руски узор.²² Снабдевање војске униформом било је веома важна државна брига. У том циљу је основана Официрска задруга 1899. године. Руски утицај је био неоспоран и у овом економском сегменту војске. Наиме, осим западног, шведског модела, постојао је и много пресуднији источни образац. Статут официрских економских удружења у Русији представљао је основу за правила Официрске задруге.

Ипак су постојале и извесне разлике. Оснивање Официрске задруге догодило се у условима прилежне делатности команданта Активне војске, бившег краља Милана Обреновића. Он је употребио свој утицај да велики део државних средстава буде усмераван у војне сврхе. Дакле, политички фактор утицао је и на економску основу и снабдевање српске војске униформом. Друга олакшавајућа околност која је допринела стварању чврстих предуслова за настанак Официрске задруге произашла је из развоја индустрије текстила. Реч је била о фабрици чохе подигнутој на Карабурми немачким капиталом, која је од оснивања почела да послује са војском.²³

Утицај политичког фактора био је неоспоран 1896. године када је уведена нова униформа по узору на руске моделе, што је вероватно

била последица приближавања краља Александра Обреновића Русији и интензивирања чврстих словенских веза између два народа.²⁴ *Указ* из 1908. године више је био последица настојања да се униформа начини практичнијом и саображенијом захтевима модерног ратовања, неголи мешања политичког фактора. У сваком случају, у сивомаслиној униформи која је тада уведена за целу војску осим гарде, српска војска је ушла у ратне окршаје 1912-1918. године. На Солунском фронту масовно су ношене униформе савезника које су комбиноване са српским војним инсигнијама, што је значило својеврсно помирење националног поноса и рационалног размишљања у датом политичком реалитету.²⁵

У време стварања Краљевине СХС, војна униформа је следила континуитет славом овечане српске војске. Добри политички односи са Француском условили су извесне новине које су се огледале у тростепеној градацији генералског чина бригадног, дивизијског и армијског генерала. Они су, наиме, на зарукављима носили једну, две или три шестокраке звездице.²⁶ Политички фактор је утицао и на увођење посебне униформе за дивизијског генерала краљеве гарде Петра Живковића. Она је на зарукављима и на крагни имала богато украшене златне ширите, док је калпак био од белог крзна.²⁷

После марсељског атентата, преко кнеза Павла Карађорђевића јачао је енглески утицај, па су били уведени нови типови униформе. Године 1937. донета је *Уредба о униформама ваздухопловства* којом су установљене униформе налик на униформу Краљевског ваздухопловства Велике Британије из 1936. године.²⁸ Године 1939. донета је *Уредба о униформама коинене војске* која је изазвала прави шок у јавности, јер је елиминисала традиционалну тврду официр-

²¹ Павле Васић, *Униформе српске војске 1801-1918*, Београд, 1980, 68.

²² Група аутора, *Службено одеело у Србији у 19. и 20. веку*, Београд, 2001, 93.

²³ Милић Милићевић, *Официрска задруга Краљевине Србије*, Војноисторијски гласник, бр. 1-2, Београд, 2003, 11-112.

²⁴ Душан Бабац, Чедомир Васић, *Гарда у Србији, Београд*, 2009, 131.

²⁵ Душан Бабац, Чедомир Васић, *н.д.*, 143.

²⁶ Група аутора, *Службено одеело у Србији у 19. и 20. веку*, Београд, 2001, 106.

²⁷ Група аутора, *н.д.*, 198.

²⁸ *Истио*, 114.

ску шајкачу и овалну емајлирану кокарду која је око сто година непрекидно доминирала одевном сценом.²⁹

ЗАКЉУЧАК

Можемо закључити да је развој униформе био неодвојив од политичких догађаја и процеса. Унутрашњеполитички и спољнополитички фактор утицао је на промену појавног облика униформе од Првог српског устанка до Другог светског рата. Приметно је да је Русија, као важан спољнополитички чинилац, највише утицала на изглед једнообразног војног одела. Ипак, у мноштву страних утицаја на униформу, она је задржала трагове српске националне особености и идентитета, што се види на ознакама и инсигнијама као неизоставном делу сваког војног одела.

Списак литературе:

- Бабац Д., Васић Ч., *Гарда у Србији*, Београд, 2009.
- Васић П., *Униформе српске војске 1801-1918*, Београд, 1980.
- Васић П., *Српска ношња за време Првог устанка*, Историјски гласник 1-2, Београд, 1954.
- Васић П., *Прилози проучавању униформе српске војске у 19. веку (1826-1858)*, Весник Војног музеја, бр. 4, Београд, 1957.
- Васић П., *Униформа српске војске за владавине Обреновића 1858-1882*, Весник Војног музеја, бр. 5/1, Београд, 1958.
- Група аутора, *Службено одело у Србији у 19. и 20. веку*, Београд, 2001.
- Милићевић М., *Официрска заграда Краљевине Србије*, Војноисторијски гласник, бр. 1-2, Београд, 2003.
- Николић Д., *Шта нам јружају писани извори о производњи униформе у Србији 30-тих година 19. века*, Весник Војног музеја, бр. 18, Београд, 1972.
- Николић Д., *Како се облачила Народна војска у Србији у 19. веку*, Весник Војног музеја, бр. 17, Београд, 1971.
- Николић Д., *Каје француској кроја у српској војсци 19. века*, Весник Војног музеја, бр. 8-9, Београд, 1963.

²⁹ Исто, 118.

Marijana JOVELIĆ

Contribution to Study of Significance of Political Factor in Development of Military Uniform in Serbia from the First Serbian Uprising to Second World War

After victories in 1806, in some sense, there was stabilization of political situation in the country, and consequently the conditions for forming better organized and more disciplined army which followed the role models of modern European armies were made. European model in military uniforms in Serbia started since the first rule of Duke Milos Obrenovic. He based the uniform on Russian tradition and instead of green color of tunics of infantry, soldiers of Duke-guardian cavalry troop had uniforms made of blue cloth. Foreign policy orientation of Duke Mihailo Obrenovic towards Russia was obvious in the appearance and design of military suit of the time which followed Russian models. Changes in uniforms came by looking up to the most elite units of Russian Czar Body guards. During the reign of defendants of constitution a new Order of Military Garrison came into power by which Serbia came closer to wider range of European dressing standards in harmony with policy of new authorities to find greater support on the international political scene. In 1864, a Regulation for uniform of the National army was brought which had the aim to point out socio-cultural climate of the time in the context of evoking and cherishing memory on the national history. By establishing the Kingdom of Serbia, Serbian ruler wanted to erase every memory

on previous uniform from liberation wars, so a new Regulation about uniforms was brought. Industrious work of King Milan Obrenovic on military uniforms was not only because he was interested, as a ruler, in everything which was in connection with the army. Political factor was significantly involved. Prussian clothing patterns decorated new uniforms and Prussia was an ideal and attractive role model for young Serbia and its unification aspirations. Soon after introducing new uniforms by Decree in 1882, a Timok rebellion broke out where battalions of National army fought against standing army. That influenced the hatred among people against the uniforms, especially because it resembled German uniforms as they supported not favorable Austria. Political factor was unquestionable in 1896 when a new uniform was introduced following models of Russian ones which was probably the consequence of approaching King Aleksandar Obrenovic towards Russia and emphasizing the existence of strong Slavonic bonds between the two peoples. In the time of creating Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, military uniform followed the continuity of glorious Serbian army. After the assassination in Marseille, over Duke Pavle Karadjordjevic English influence became stronger and new types of uniforms were introduced.

Marijana JOVELIĆ

Complément à l'étude de l'importance du facteur politique dans l'évolution de l'uniforme militaire en Serbie de la Première Révolte serbe à la Seconde Guerre mondiale

Après la victoire de l'année 1806 advint, à certains égards, la stabilisation de la situation politique dans le pays et, donc, se remplirent les conditions pour la formation d'une armée organisée et disciplinée plus forte qui suivit les modèles des armées européennes actuelles. L'euro-péanisation de l'uniforme militaire en Serbie commença à devenir plus intense déjà à partir du règne du prince Milos Obrenovic. Il basa particulièrement l'uniforme sur la tradition russe et, à la différence de la couleur verte de la tunique de l'infanterie, les soldats de l'escadron équestre princier de garde possédèrent une uniforme en serge bleue. L'orientation de la politique extérieure du prince Mihailo Obrenovic envers la Russie fut évidente dans la forme émergente de la tenue militaire de ce temps qui suivit les modèles russes. Les changements dans l'uniforme apparurent à l'exemple des unités les plus élitiques de la garde du corps impériale russe. Pendant le règne des défenseurs de la constitution, un nouvel Ordre de l'armée du garnison par lequel la Serbie se rapprocha de la vaste palette des normes vestimentaires européennes en harmonie avec la politique des nouvelles puissances afin de trouver un soutien plus vaste sur la scène politique internationale. En 1864 fut adopté aussi le Règlement pour la tenue de l'Armée nationale par lequel fut mis en évidence le climat

socio-culturel de cette époque dans le contexte de l'évocation et de la culture de la mémoire du passé national. Par l'établissement du Royaume de la Serbie, le souverain serbe voulut

effacer toute souvenance de l'uniforme précédente des guerres de libération, aussi on apporta le Règlement sur la nouvelle tenue militaire. Le travail assidu du roi Milan Obrenovic sur l'uniforme militaire ne fut pas seulement le fruit de l'intérêt sincère du souverain pour tout ce qui fut en rapport avec l'armée. Le facteur politique fut ici aussi considérablement impliqué. Les patrons vestimentaires prussiens ornèrent l'apparence de la nouvelle uniforme et la Prusse fut le modèle idéal et attrayant à la jeune Serbie dans ces aspirations unificatrices. Sous peu, après l'introduction de la nouvelle uniforme par le Décret de l'année 1882, la Rébellion de Timok éclata, dans laquelle les bataillons de l'Armée nationale luttèrent contre l'armée permanente. Cela influa à ce que l'uniforme devienne détestable au peuple, particulièrement à cause du fait que, par la coupe, elle faisait penser à l'uniforme allemande, qui donna son soutien au peuple serbe à l'Autriche impopulaire. L'influence du facteur politique fut incontesté en 1896 lorsque la nouvelle uniforme fut introduite d'après l'exemple des modèles russes, ce qui fut probablement la cause du rapprochement du roi Alexandre Obrenovic à la Russie et jetant l'accent sur l'existence de relations slaves fermes entre les deux peuples. Durant l'époque de la création du Royaume SHS (des Serbes, des

Croates et des Slovènes), l'uniforme militaire a suivi la continuité de l'armée serbe couverte de gloire. Après l'attentat de Marseille, par le prince Pavle Karadjordjevic, l'influence anglaise se renforça et furent introduits de nouveaux types d'uniforme.

Сл. 1 - Зимска униформа рејулаша српске војске М.1809 (власништво Војног музеја)

Сл. 2 - Униформа генерала Ђуре Хорвајтовића (власништво Војног музеја)

Сл. 3 - Униформа официра М.1939 (власништво Војног музеја)